

Zakres ochrony zasobów genetycznych koni rasy wielkopolskiej w ramach programu rolno-środowiskowego

Iwona Tomczyk-Wrona

*Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy,
Dział Ochrony Zasobów Genetycznych Zwierząt, 32-083 Balice k. Krakowa*

Krajowa Strategia Ochrony i Zrównoważonego Użytkowania Różnorodności Biologicznej opracowana została na mocy Art. 6. Konwencji, gdzie nadrzędnym celem jest: „*Zachowanie całego rodzimego bogactwa przyrodniczego oraz zapewnienie trwałości i możliwości rozwoju wszystkich poziomów jego organizacji (wewnątrzgatunkowego, międzygatunkowego i ponadgatunkowego)*”. Oznacza to, że ochrona różnorodności biologicznej musi obejmować przyrodę całego kraju bez względu na formę jej użytkowania oraz stopień jej przekształcenia lub zniszczenia.

Różnorodność biologiczna (bioróżnorodność) to zmienność genetyczna, czyli obecność w danej populacji jak największej liczby różniących się między sobą genów i ich kombinacji, ale również jak największa ilość gatunków i zróżnicowanych systemów ekologicznych (np. łąk, lasów, stawów itp.) występujących na danym obszarze i na całej Ziemi.

W Strategii i Programie Działań wiele uwagi poświęcone jest działowi: Rolnictwo, Rozwój Wsi i Rynki Rolne. Główne cele dla tego sektora to przede wszystkim opracowanie krajowej strategii ochrony rolniczej różnorodności biologicznej (agrobioróżnorodności), skupiającej się na ochronie użytkowanych przez człowieka ekosystemów rolniczych (agrosystemów), zasobów genetycznych roślin uprawnych i zwierząt gospodarskich, jak też gatunków wolno żyjących i ich zbiorowisk, stanowiących funkcjonalny element agrosystemów. Różnorodność zwierząt gospodarskich to zmienność genetycz-

na występująca wewnątrz każdej rasy oraz pomiędzy rasami w obrębie każdego gatunku zwierząt gospodarskich.

W Polsce istnieje długoletnia tradycja działań na rzecz ochrony zasobów genetycznych zwierząt. Już w latach 20. XX w. zapoczątkowano program ochrony żubra, a nieco później program hodowli zachowawczej konika polskiego, oparty na unikalnym systemie hodowli w rezerwacie leśnym, który zaowocował restytucją tej rasy. Podobnym sukcesem zakończyła się praca nad odtworzeniem owcy wrzosówki i świniarki. Od lat 80., równoległe z pierwszymi inicjatywami podjętymi przez Europejską Federację Zootechniczną, w Polsce na szeroką skalę zajęto się ochroną większości rodzimych ras, polegającą na wspomaganie finansowym stad zachowawczych i stad stanowiących rezerwę genetyczną.

W czerwcu 1992 r. na Konferencji Narodów Zjednoczonych – Środowisko i Rozwój (UNCED) w Rio de Janeiro 167 krajów zrzeszonych w ONZ podpisało „Konwencję o różnorodności biologicznej”. Polska ratyfikowała tę Konwencję w grudniu 1995 r., co tym samym nałożyło na nasze państwo obowiązek zachowania różnorodności biologicznej na terenie własnego kraju, nie tylko na obszarach chronionych, ale także na obszarach użytkowanych gospodarczo, głównie rolniczo. Tym samym, Polska włączyła się do realizacji Światowej Strategii Zachowania Zasobów Genetycznych Zwierząt Gospodarskich, opracowanej przez Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO). Zasoby Genetyczne Zwie-

rząt Gospodarskich obejmują te gatunki zwierząt, które są lub mogą być wykorzystywane do produkcji żywności oraz w rolnictwie. Zarządzanie Zasobami Genetycznymi Zwierząt Gospodarskich obejmuje wszystkie działania związane z charakterystyką, sposobami użytkowania, doskonalenia i ochrony.

Konsekwencją ratyfikowania Konwencji było utworzenie organizacyjnych struktur zgodnych z zaleceniami FAO. W lipcu 1996 r. Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej powierzyło Centralnej Stacji Hodowli Zwierząt zadania związane z koordynacją działań na rzecz ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich. I tak powstał Krajowy Ośrodek Koordynacyjny, który po kolejnej reorganizacji, od 1 stycznia 2002 r. działa w ramach Instytutu Zootechniki PIB w Krakowie. Do realizacji zadań związanych z ochroną zasobów genetycznych określonego gatunku zwierząt powołane zostały Grupy Robocze ds. ochrony zasobów genetycznych, w tym również koni.

W 1999 r. rozpoczęto prace nad Krajowym Programem Ochrony Zasobów Genetycznych Zwierząt, którego nadrzędnym celem było zapewnienie, że różnorodność genetyczna zwierząt gospodarskich, niezbędnych do produkcji żywności i dla rolnictwa, będzie zachowana obecnie i w przyszłości. W maju 2000 r. Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi zaakceptował do realizacji programy hodowlane ochrony zasobów genetycznych poszczególnych populacji, w tym pierwsze dla koni – konika polskiego i konia huculskiego. Programy zawierają informacje o historii powstania danej rasy i uzasadnienie konieczności jej ochrony, precyzują cele i harmonogram działań, a także zakres ochrony *in-situ* i *ex-situ*. Programy określają także zasady i metody pracy hodowlanej oraz wskazują organizacje odpowiedzialne za ich realizację.

Ochrona *in-situ* różnorodności genetycznej zwierząt gospodarskich obejmuje wszystkie działania służące utrzymaniu żywych populacji zwierząt hodowlanych, również objętych aktywnymi programami hodowlanymi w agrosystemach, w których zostały wytworzone lub obecnie normalnie występują, łącznie z działaniami hodowlanymi podejmowanymi w celu zapewnienia ciągłego udziału tych zasobów w zrównoważonej produkcji żywności i rolnictwie, obecnie i w przyszłości.

Ochrona *ex-situ* to zachowanie materiału genetycznego w postaci żywych zwierząt poza środowiskiem, w którym zostały wytworzone lub poza organizmem zwierzęcia w sztucznym środowisku, przeważnie jako tworzenie banków nasienia, oocytów, zarodków, komórek lub tkanek.

Programy ochrony zasobów genetycznych realizowane są głównie metodą *in-situ*, która umożliwia ochronę poprzez użytkowanie z jednoczesnym doskonaleniem specyficznych i wartościowych cech danej rasy.

Zagadnienia z zakresu użytkowania i wykorzystania zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich są regulowane w Polsce w różnych aktach prawnych, dotyczących szeroko pojętej dziedziny chowu i hodowli zwierząt gospodarskich. W szczególności są to:

- Ustawa o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt z późniejszymi zmianami,
- Ustawa o ochronie zwierząt z późniejszymi zmianami,
- Ustawa o zwalczaniu chorób zakaźnych, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz o Inspekcji Weterynaryjnej,
- Ustawa o rolnictwie ekologicznym,
- Ustawa o stowarzyszeniach,
- Ustawa o społeczno-zawodowych organizacjach rolniczych.

Ustawa o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich definiuje katalog gatunków zwierząt, które są uznawane za zwierzęta gospodarskie w Polsce. Reguluje ona sprawy z zakresu hodowli oraz zachowania zasobów genetycznych, oceny wartości użytkowej i hodowlanej, prowadzenia ksiąg i rejestrów zwierząt hodowlanych, a także nadzoru nad hodowlą i rozrodem zwierząt gospodarskich.

Wydane na podstawie tej ustawy rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia ksiąg i rejestrów zwierząt hodowlanych oraz wymagań, jakie powinny spełniać programy hodowlane, zwracają szczególną uwagę na programy ochrony, których głównym celem jest zachowanie zasobów genetycznych ras i odmian zwierząt gospodarskich.

Polska dysponuje bardzo bogatymi i zróżnicowanymi zasobami genetycznymi zwierząt gospodarskich. Wśród użytkowanych gatunków każdy reprezentowany jest przez kilka do kilkunastu ras lub odmian. Gwałtowne zmia-

ny zachodzące w gospodarce naszego państwa mają jednak ogromny wpływ na rozwój populacji zwierząt gospodarskich.

Głównym zagrożeniem jest znaczne ograniczenie bioróżnorodności. Dotyczy to zarówno zmienności genetycznej rodzimych ras zwierząt gospodarskich, jak i indywidualnej zmienności w obrębie ras o zasięgu międzynarodowym, które są obecnie użytkowane powszechnie i intensywnie doskonalone. Konieczne jest również zwiększenie zainteresowania i zrozumienia społecznego dla działań na rzecz ochrony zasobów genetycznych oraz znaczenia rodzimych ras zwierząt.

Rasy rodzime są to populacje zwierząt wytworzone w określonym regionie lub kraju na bazie lokalnych, prymitywnych ras. Zwierzęta te historycznie hodowane w czystości rasy i utrzymywane w indywidualnych gospodarstwach rolnych posiadają cenne geny, stanowiące rezerwę genetyczną, które będą mogły być wykorzystane w przyszłości. Rasy rodzime są doskonale przystosowane do miejscowych warunków środowiskowych: klimatu, gleby, zasobów paszowych i warunków chowu. Charakteryzują się wysoką plennością, cechami matecznymi i długowiecznością, a produkty uzyskiwane od nich mają szczególne wartości smakowe, jakościowe i odżywcze.

Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz. U. Nr 133, poz. 921) definiuje pojęcie:

Rasa zagrożona – populacja zwierząt gospodarskich danej rasy, której niska lub malejąca liczebność stwarza zagrożenie jej wyginięcia.

Art. 28.

1. Rasy zagrożone obejmuje się ochroną zasobów genetycznych polegającą na utrzymaniu żywych zwierząt gospodarskich lub gromadzeniu i przechowywaniu materiału biologicznego pochodzącego od tych zwierząt.

2. Ochrona zasobów genetycznych jest prowadzona w sposób określony w programie ochrony zasobów genetycznych.

Chronione rodzime rasy zwierząt gospodarskich stanowią nie tylko żywe świadectwo polskiej myśli hodowlanej, ale są także nieodłącznym elementem rodzimego krajobrazu.

Nowymi akcentami programów pomo-

cowych Unii Europejskiej są między innymi odnowa i estetyzacja wsi, w tym tradycyjnego dziedzictwa kulturowego, rozwój infrastruktury związanej z rolnictwem, turystyką wiejską, rozwój rzemiosła oraz przywracanie i utrzymanie tzw. krajobrazu kulturowego. Hodowla ras rodzimych może wspomagać tworzenie nisz rynkowych, na przykład w zakresie tak obecnie modnych usług agroturystycznych. Przykładowo, obecność w takim gospodarstwie koni do jazdy rekreacyjnej czyni ofertę bardziej atrakcyjną. Rozwój turystyki konnej daje szerokie możliwości znacznego wykorzystania dużej liczby koni. Promocja pod tym kątem przyniosłaby znaczące korzyści, zarówno hodowli tych koni, jak i tworzeniu nowych rynków pracy.

Rasy rodzime, mimo niższego poziomu użytkowości, charakteryzują się takimi cennymi cechami, jak: odporność na choroby, wysoka płodność i plenność, dobre cechy mateczne, długowieczność oraz zdolności adaptacyjne do skrajnych warunków środowiskowych i paszy o niskiej jakości. W wielu przypadkach produkty otrzymane od tych zwierząt mają szczególną, unikatową jakość.

Opracowywane obecnie w resorcie rolnictwa programy rolno-środowiskowe obejmują działania na rzecz ochrony *in-situ* rodzimych ras, jak też użytkowania zwierząt na rzecz ochrony środowiska oraz prowadzenia chowu i hodowli w trudnych warunkach środowiskowych (np. tereny górskie), a także na obszarach wymagających rekultywacji (odłogowanych).

Programami ochrony zasobów genetycznych koni objęte są rodzime rasy:

konik polski – typowy przedstawiciel polskiej rasy koni małych, wywodzący się bezpośrednio od dzikich koni – tarpanów; program wprowadzony w 2000 r.;

koń huculski – należący do jednej z najstarszych ras koni opisanych w Polsce, ukształtowany we wschodnich Karpatach, w surowym klimacie górskim; program wprowadzony w 2000 r.;

koń śląski – rasa pochodząca w liniach żeńskich od miejscowych szlachetnych klaczy i od ogierów oldenburskich i wschodniofryzjskich; program wprowadzony w 2005 r.;

koń małopolski – rasa o określonym genotypie i fenotypie, podkreślającym odrębność i specyfikę konia w typie polskiego angloaraba;

program wprowadzony w 2005 r.;

koń wielkopolski – rasa półkrwi angielskiej, posiadająca swoją genotypową i fenotypową odrębność, wynikającą ze specyficznych warunków środowiskowych, w jakich została

wytworzona; program wprowadzony w 2007 r.;

koń zimnokrwisty w typie sokólskim;
program wprowadzony w 2008 r.;

koń zimnokrwisty w typie sztumskim;
program wprowadzony w 2008 r.

Programy ochrony koni wielkopolskich w ramach programu rolno-środowiskowego PROW 2007–2013

Od 2005 r. utrzymywanie lokalnych ras koni objętych Programami ochrony wspomagane jest wyłącznie płatnościami rolno-środowiskowymi w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006 (PROW 2004–2006), pakiet G.01b: Ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich – konie.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 lipca 2004 r., ze zmianami z dnia 18 stycznia 2005 r., w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt, objętej planem rozwoju obszarów wiejskich (Dz. U. z dnia 9 sierpnia 2004 r. i Dz.U. Nr 22), zmieniło warunki wspomagania finansowego stad koni ras objętych Programami ochrony zasobów genetycznych.

Do 2004 r. dotacją w ramach dofinansowania z funduszu postępu biologicznego objęte były dwie rasy koni: huculska i konik polski. Dotacja na określone z góry limity liczebności (210 etatów w rasie huculskiej i 230 etatów dla konika polskiego) przysługiwała na kłacze od 1. roku życia i starsze oraz na ogiery będące własnością jednostki objętej programem ochrony zasobów genetycznych.

Od 2005 r. zmieniły się warunki ogólne ubiegania się o przyznanie płatności. Aby otrzymać dotację, należało posiadać co najmniej trzy kłacze, ale dorosłe, posiadające wpis do księgi głównej jednej z ras chronionych, które zostały zakwalifikowane do programu ochrony zasobów genetycznych.

Od 2005 r. do ras lokalnych objętych ochroną zaliczono: konie małopolskie, śląskie, huculskie i koniki polskie.

Na przełomie 2006 i 2007 roku przystą-

piono do opracowywania *Programu ochrony zasobów genetycznych kolejnej uznanej za zagrożoną rasy rodzimej – koni wielkopolskich*.

W przeciwieństwie do Programów ochrony dla koni huculskich i koników polskich, których formalna ochrona trwała już od 1999 r. w ramach dofinansowania z funduszu postępu biologicznego, ochrona koni wielkopolskich była zupełnie nowym i dużo trudniejszym działaniem.

Dopuszczone przez Polski Związek Hodowców Koni w 2000 r. rozluźnienie wzorca rodowodowego w programie hodowlanym koni wielkopolskich spowodowało lawinowe użycie w rozrodzie ogierów innych ras, w większości zagranicznych, wpisanych na listę Światowej Federacji Hodowli Koni Sportowych (WBFSH). Przyczyniło się to do gwałtownego spadku populacji koni wielkopolskich, posiadających w swoich rodowodach przedstawicieli dawnych rodzimych przodków, stanowiących rezerwę genetyczną koni wielkopolskich.

Większość koni w dużych stadninach, również państwowych, została przekrzyżowana obcymi rasami, a populacja, którą należało jak najszybciej objąć ochroną, mająca w rodowodach przodków rodzimego konia wielkopolskiego, była rozproszona wśród indywidualnych hodowców, nierzadko utrzymujących jedynie pojedyncze sztuki. Wymóg obowiązującego wówczas starego PROW 2004–2006 o minimalnej wielkości stada – 3 szt., w przypadku koni wielkopolskich jeszcze bardziej utrudniałby pozyskanie odpowiedniej populacji.

W tym samym czasie na podstawie Rozporządzenia Rady (WE) Nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz

Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz Rozporządzenia Komisji (WE) Nr 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r., ustanawiającego szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Nr 1698/2005, trwały prace nad kolejnym programem rolno-środowiskowym na lata 2007–2013.

Nowy Program Rozwoju Obszarów Wiejskich PROW 2007–2013 został wprowadzony Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 28.02.2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania Program rolno-środowiskowy, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz. U. Nr 34, poz. 200), obecnie zastąpione Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26.02.2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania Program rolno-środowiskowy, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz. U. Nr 33, poz. 262 z późn. zm.).

PROW 2007–2013, Oś 2: Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich

Działanie 214: Program rolno-środowiskowy (Płatności rolno-środowiskowe)

Pakiety:

1. Rolnictwo zrównoważone;
2. Rolnictwo ekologiczne;
3. Ekstensywne trwałe użytki zielone;
4. Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000;
5. Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000;
6. Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie;
7. **Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie:**

Warianty

7.1. Zachowanie lokalnych ras bydła (polska czerwona, biało-żółta, polska czerwono-biała, polska czarno-biała),

7.2. Zachowanie lokalnych ras koni (koń polski, koń huculski, małopolski, śląski, wielkopolski, zimnokrwisty w ty-

pie sokólskim i zimnokrwisty w typie sztumskim).

7.3. Zachowanie lokalnych ras owiec (wrzosówka, świniarka, olkuska, polska owca górską odmiany barwnej, merynos barwny, uhruska, wielkopolska, żelaznieńska, korideil, kamieniecka, pomorska, cakiel podhalański, merynos polski w starym typie),

7.4. Zachowanie lokalnych ras świń (puławska, złotnicka biała, złotnicka pstra);

8. Ochrona gleb i wód;

9. Strefy buforowe.

Płatność rolno-środowiskowa może być udzielona za realizację dowolnej liczby pakietów.

W PROW 2007–2013 Pakiet 7. „Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie” wymagane minimum liczebności stada określono na 2 klacze zakwalifikowane do programu ochrony.

W związku z tym, że nałożyły się w czasie działania PROW 2004–2006 i PROW 2007–2013, określono tzw. postanowienia przejściowe:

Beneficjenci Działania 4: Wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt w ramach PROW na lata 2004–2006 mogą przekształcić swoje zobowiązanie na nowe 5-letnie zobowiązanie w ramach działania Program rolno-środowiskowy, PROW na lata 2007–2013, nie wcześniej niż od 2008 r., pod warunkiem, że:

- 1) dotychczasowe zobowiązanie było realizowane przez minimum 3 lata,
- 2) przekształcenie jest związane z niekwestionowaną korzyścią dla środowiska lub dobrostanu zwierząt,
- 3) istniejące zobowiązanie jest znacząco wzmocnione.

Od 2008 roku została wprowadzona również możliwość uzyskania płatności rolno-środowiskowych z tytułu ochrony zasobów genetycznych koni rasy wielkopolskiej.

Warunki kwalifikacji klaczy wielkopolskich do Programu ochrony tworzone w 2007 r.

Do Programu ochrony mogą być zakwalifiko-

wane klacze, które:

- 1) posiadają typ i inne charakterystyczne dla rasy cechy określone w programie ochrony,
- 2) wykazują się zdrowiem, prawidłowym rozwojem i budową ciała,
- 3) uzyskały przy ocenie pokroju w skali 100-punktowej co najmniej 76 pkt. bonitacyjnych, w tym za typ rasowy co najmniej 13 pkt.

Do roku 2013 do Programu ochrony mogły być zakwalifikowane klacze, które pochodzą od rodziców wpisanych do części głównej księgi koni rasy wielkopolskiej, a w ich rodowodach w trzecim pokoleniu wstecznym występuje 4 żeńskich przodków wpisanych do księgi koni rasy wielkopolskiej lub będących pochodzenia trakeńsko-wschodniopruskiego.

W 2007 r. nastąpiła nowelizacja ustawy o hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich na podstawie dyrektywy unijnej Nr 96/78/WE z dnia 10 stycznia 1996 r., ustanawiającej kryteria wpisu i rejestracji zwierząt z rodziny koniowatych w księgach stadnych do celów hodowlanych.

Zgodnie z jej przepisami:

„1. Aby zakwalifikować się do wpisu do głównego działu księgi stadnej swojej rasy, zarejestrowane zwierzęta z rodziny koniowatych muszą:

– pochodzić od rodziców wpisanych do głównego działu księgi stadnej tej samej rasy i posiadać rodowód ustalony zgodnie z zasadami tej księgi stadnej.

Artykuł 1 jednoznacznie wskazywał, że do księgi głównej koni rasy wielkopolskiej trudno jest wpisać folbluta czy araba bądź jeszcze inną rasę. W tiret drugim stwierdza się wprawdzie:

2. W drodze odstępstwa od ust. 1 tiret pierwszego zwierzę może zostać wpisane do głównego działu księgi stadnej w celu uczestnictwa w programie hodowlanego krzyżowania...”.

W świetle nowelizowanych na przełomie 2008 i 2009 r. kryteriów kwalifikacji do programu ochrony zasobów genetycznych koni, zapis z tiret drugiego nie mógł mieć zastosowania, gdyż trudno jest pogodzić hodowlę zachowawczą rasy rodzimej z programem hodowlanego krzyżowania.

Biorąc pod uwagę wprowadzone w ustawodawstwie zmiany oraz kierując się głównymi celami Programów ochrony, tj.:

- ochroną różnorodności genetycznej koni

poprzez zachowanie i zwiększenie liczebności populacji ras lokalnych,

- utrzymaniem na odpowiednim poziomie zmienności genetycznej, co pozwoli na prowadzenie pracy hodowlanej w obrębie chronionych ras,
- zachowaniem specyficznych cech fenotypowych i genetycznych charakterystycznych dla danej rasy,

ustalono zasady kwalifikacji klaczy wielkopolskich do programu ochrony zasobów genetycznych wprowadzone w 2010 r.

Zasady wyboru klaczy do Programu ochrony obowiązujące od 1.03.2010 r.

Do Programu ochrony mogą być zakwalifikowane klacze rasy wielkopolskiej, wyłącznie hodowli krajowej, urodzone w Polsce, wpisane do głównej księgi stadnej koni rasy wielkopolskiej, poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- 1) spełniają warunki wpisu do polskiej głównej księgi stadnej koni rasy wielkopolskiej;
- 2) posiadają typ płciowy i rasowy oraz inne cechy charakterystyczne dla rasy wielkopolskiej, określone w programie ochrony;
- 3) charakteryzują się umaszczeniem i cechami budowy zgodnymi ze wzorcem rasy określonym w programie ochrony;
- 4) wykazują się zdrowiem, prawidłowym rozwojem i budową ciała;
- 5) uzyskały przy ocenie pokroju w skali 100-punktowej co najmniej 76 pkt. bonitacyjnych, w tym za typ rasowy co najmniej 13 pkt.;
- 6) mają obowiązkowo określone markery genetyczne na podstawie badań przeprowadzonych w upoważnionych laboratoriach w celu kontroli pochodzenia ich potomstwa (dotyczy klaczy wpisanych do księgi od 1.01.2007 r.);
- 7) ***mają pisemne świadectwo pokrycia lub urodziły źrebię w ostatnich 12 miesiącach;***
- 8) są stanowione tylko ogierem tej sa-

mej rasy, wskazanym przez podmiot prowadzący księgę, spełniającym warunki programu ochrony zawartymi w punkcie: „Zasady wyboru ogierów dopuszczonych do krycia klaczy w programie ochrony”, po którym urodzone potomstwo również musi spełniać warunki rodowodowe uczestnictwa w programie ochrony;

9) pod względem rodowodowym klacze uczestniczące w programie ochrony muszą spełniać następujące warunki:

- rodzice klaczy muszą być rasy wielkopolskiej, wpisani do księgi głównej koni rasy wielkopolskiej, hodowli krajowej, urodzeni w Polsce,
- klacze kwalifikowane do programu muszą posiadać trzy pełne pokolenia przodków wpisanych do ksiąg (dotyczy nie kwalifikowania do programu klaczy, które mają przodka o nieznanym pochodzeniu w trzecim pokoleniu wstecznym, tzw. NN),
- klacze muszą pochodzić od co najmniej trzech pokoleń przodków wpisanych do ksiąg koni rasy wielkopolskiej lub ras biorących udział w jej tworzeniu. Za rasy biorące udział w tworzeniu konia wielkopolskiego uznane są konie pełnej krwi angielskiej, trakeny i konie pochodzenia trakeńsko-wschodnio-pruskiego,
- w II i III pokoleniu nie dopuszcza się koni innych ras poza wymienionymi wyżej, w trzecim pokoleniu wstecznym (8 przodków) dopuszcza się co najwyżej do 50% udziału łącznie: koni pełnej krwi angielskiej i trakenów.

W okresie przejściowym do 2013 r. do Programu ochrony mogą być zakwalifikowane klacze, które pochodzą od rodziców wpisanych do części głównej księgi stadnej koni rasy wielkopolskiej, a w ich rodowodach w trzecim pokoleniu wstecznym (8 przodków) występują *dwie* prababki rasy wielkopolskiej, od strony matczy-

nej ojca i matki, wpisane do księgi stadnej koni rasy wielkopolskiej lub będące pochodzenia trakeńsko-wschodniopruskiego, wpisane do księgi stadnej koni rasy wielkopolskiej.

Przewiduje się, w zależności od liczebności populacji po okresie przejściowym, że od 2014 r. do Programu ochrony będą mogły być włączane tylko klacze, które pochodzą od trzech pokoleń wpisanych do części głównej księgi koni rasy wielkopolskiej.

Do nowego Programu ochrony został również wprowadzony nowy punkt dotyczący wyboru ogierów.

Zasady wyboru ogierów dopuszczonych do krycia klaczy w programie ochrony

W Programie ochrony mogą być użyte ogiery, które:

- 1) spełniają warunki wpisu do polskiej głównej księgi stadnej koni wielkopolskich, są rasy wielkopolskiej, hodowli krajowej, urodzone w Polsce;
- 2) posiadają typ płciowy i rasowy charakterystyczny dla konia wielkopolskiego, określony w programie ochrony;
- 3) charakteryzują się umaszczeniem i cechami budowy zgodnymi ze wzorcem rasy określonym w programie ochrony;
- 4) wykazują się zdrowiem, prawidłowym rozwojem i budową ciała;
- 5) są ocenione na minimum 78 pkt. bonitacyjnych, w tym uzyskały minimum 13 pkt. za typ;
- 6) mają obowiązkowo potwierdzone pochodzenie za pomocą markerów genetycznych, określonych na podstawie badań przeprowadzonych w upoważnionych laboratoriach;
- 7) potomstwo urodzone po nich spełnia warunki rodowodowe uczestnictwa w programie ochrony;
- 8) są poddane ocenie wartości użytkowej według obowiązującego regulaminu Programu hodowlanego koni wielkopolskich.

W 2010 r. większość hodowców zakończyła stary PROW 2004–2006, ale uzyskała

możliwość rozpoczęcia nowego zobowiązania w ramach PROW 2007–2013, w którym została stworzona możliwość dotowania również klaczy rasy wielkopolskiej, spełniających warunki Programu ochrony. Nowy Program ochrony, oparty na pięcioletnim, dotychczasowym doświadczeniu, skierowany jest przede wszystkim do hodowców – właścicieli klaczy oraz potomstwa tych klaczy uczestniczących w Programie ochrony, które posiada w rodowodach jak największą liczbę rodzimych przodków i z jak najmniejszym udziałem obcych ras. Przed nowym Programem kolejne pięć lat, w czasie których należy pozyskać następne pokolenia koni ras objętych Programami ochrony, które będą jak najpełniej spełniać definicję „rasy rodzimej”.

Charakterystyka koni rasy wielkopolskiej

Konie wielkopolskie, rasa półkrwi, zostały wytworzone na rdzennie polskich ziemiach w oparciu o rodzimy typ koni. Od czasu wyzwolenia (1918 r.), a szczególnie od zakończenia II wojny światowej rasa ta stanowi „produkt” myśli i pracy hodowlanej wielu pokoleń polskich hodowców, a także specyficznych warunków środowiskowych, w jakich została wytworzona.

Celem Programu ochrony jest zachowanie specyficznego genotypu koni wielkopolskich – koni półkrwi angielskiej, jako rasy posiadającej swoją genotypową i fenotypową odrębność, wynikającą ze specyficznych warunków środowiskowych, w jakich została wytworzona, a przejawiającą się przystosowaniem do warunków bytowania i typem wszechstronnie użytkowym o wyraźnych uzdolnieniach zaprzęgowych. Utrzymanie tej populacji jest wyrazem szacunku dla wieloletniej tradycji hodowli tej rasy w Pol-

sce. Klacze zakwalifikowane do Programu ochrony stanowią rezerwę genetyczną oraz materiał wyjściowy do wytworzenia ogierów, które będą oddziaływać na populację koni wielkopolskich nie objętą programem.

Chroniona populacja powinna charakteryzować się ściśle określonym wzorcem konia półkrwi o wszechstronnej użyteczności. Program hodowlany zakłada hodowlę konia o szczególnych predyspozycjach do użytkowania zaprzęgowego i wierzchowego. Zostanie zachowany właściwy typ konia wielkopolskiego, odznaczający się prawidłową harmonijną budową, typowym dla rasy kalibrem i suchą konstytucją.

Wymagane są: głowa średniej wielkości z szeroko rozstawionymi ganaszami; długa, dobrze umięśniona szyja; pojemna i głęboka klatka piersiowa; dobre ożebrowanie; długi, szeroki i wydatny kłąb; mocny grzbiet; dobrze umięśniona partia lędźwi; lekko pochyły i bardzo dobrze umięśniony zad; kończyny o prawidłowej postawie i budowie z wyraźnymi, mocnymi, suchymi stawami, prawidłowym kształtem kopyt z szerokimi piętami oraz dobrze rozwiniętą strzałką. Pożądane wymiary w wieku około 3 lat:

- klacze: wzrost około 160,0–168,0 cm, obwód nadpęcia około 20,0–22,0 cm,
- ogiery: wzrost około 162,0–170,0 cm, obwód nadpęcia około 21,0–23,0 cm.

Umaszczenie: dopuszcza się wszystkie rodzaje umaszczeń, oprócz maści dereszowatej.

Konie rasy wielkopolskiej powinny charakteryzować się harmonijnym, eleganckim ruchem z naturalnym impulsem i długim wykretem. Powinny odznaczać się elastycznym grzbietem i pchającą siłą zadu, a w efekcie swobodnymi, regularnymi, energicznymi i efektywnymi chodami. Powinny mieć żywy, zrównoważony temperament i łagodne cechy charakteru.

fot. D.D.

Realizacja programów ochrony

Liczba stad i klaczy wielkopolskich, zakwalifikowanych do Programu ochrony zasobów genetycznych koni wielkopolskich od 2008 r., tj. od chwili rozpoczęcia programu rolno-środowiskowego
Number of Wielkopolski herds and mares qualified for the Wielkopolski horse genetic resources conservation programme in 2008, i.e. since the inception of the agri-environmental programme

Liczba zgłoszonych nowych stad i klaczy (stan na dzień 1 czerwca danego roku) <i>Number of new herds and mares registered (as of 1 June of a given year)</i>							
2008		2009		2010		razem – total	
stada <i>herds</i>	klacze <i>mares</i>	stada <i>herds</i>	klacze <i>mares</i>	stada <i>herds</i>	klacze <i>mares</i>	stada <i>herds</i>	klacze <i>mares</i>
45	144	18	60	8	24	71	228

Struktura stad w kolejnych latach realizacji Programu ochrony w zależności od ilości zakwalifikowanych do niego klaczy wielkopolskich
Structure of herds in successive years of the conservation programme according to the number of Wielkopolska mares qualified

Rok <i>Year</i>	Liczba zgłoszonych nowych stad w zależności od ilości klaczy w stadzie (szt.) (stan na dzień 1 czerwca danego roku) <i>Number of new herds registered according to the number of mares in the herd (head) (as of 1 June of a given year)</i>				
	2	3	4–10	11–20	>20
2008	27	13	5	–	1
2009	12	–	4	1	–
2010	4	2	2	–	–
Razem –Total	43	15	11	1	1

Liczba nowych stad i klaczy zakwalifikowanych do Programu ochrony z rozbiciem na poszczególne związki hodowców koni
Number of new herds and mares qualified for the conservation programme as divided into horse breeders associations

Związek Hodowców Koni <i>Horse Breeders Association</i>	Liczba zgłoszonych nowych stad i klaczy (stan na dzień 1 czerwca danego roku) <i>Number of new herds and mares registered (as of 1 June of a given year)</i>							
	2008		2009		2010		Razem – Total	
	stada <i>herds</i>	klacze <i>mares</i>	stada <i>herds</i>	klacze <i>mares</i>	stada <i>herds</i>	klacze <i>mares</i>	stada <i>herds</i>	klacze <i>mares</i>
Kraków	–	–	–	–	–	–	–	–
Rzeszów	–	–	–	–	–	–	–	–
Katowice	–	–	1	2	1	3	2	5
Poznań	25	71	8	22	6	19	39	112
Łódź	9	19	3	6	–	–	12	25
Lublin	–	–	–	–	–	–	–	–
Radom	–	–	–	–	–	–	–	–
Bydgoszcz	4	11	2	6	–	–	6	17
Olsztyn	3	35	1	14	–	–	4	49
Kielce	–	–	–	–	–	–	–	–

I. Tomczyk-Wrona

Zielona G.	–	–	–	–	–	–	–	–
Malbork	1	2	2	8	–	–	3	10
Warszawa	1	2	–	–	–	–	1	2
Wrocław	1	2	–	–	–	–	1	2
Białystok	–	–	1	2	1	2	2	4
Szczecin	1	2	–	–	–	–	1	2
Razem – Total	45	144	18	60	8	24	71	228

Literatura

- Biernacki S., Grabowski J., Gurski, Hay H., Helak, Kowalski J., Kukawski L., Marinowicz I., Matlawski C., Mucha W., Nowicki (1961). Koń poznański. Wyd. Instytut Zootechniki, Kraków.
- Grodzicki S., Pacyński J. (1966). Stadnina Koni Liski. PWRiL, Warszawa.
- Hay S. (1965). Wstęp. Księga Stadna Koni Rasy Wielkopolskich. Tom I, część I.
- Hay S. (1971). 75 lat Poznańskiego Związku Hodowców Koni. Koń Polski, 4.
- Hay S., Starzyński A. (1967). Stadnina Koni Posadowo. PWRiL, Warszawa.
- Hay S., Wołowiński R. (1966). Stadnina Koni Racot. PWRiL, Warszawa.
- Kaczmarek W. (1986). Stadnina Koni Pępowo. Koń Polski, 2.
- Koń małopolski w programie ochrony zasobów genetycznych (2010). Wyd. IZ PIB, ISBN 978-83-7607-063-6.
- Kukawski L. (1995). Zarys dziejów zorganizowanej hodowli koni w Wielkopolsce. Wielkopolski Związek Hodowców Koni, Poznań.
- Łukomski S. (1971). Rody męskie w poznańskiej hodowli koni. Koń Polski, cz. I, 4.
- Łukomski S. (1972). Rody męskie w poznańskiej hodowli koni. Koń Polski, cz. II, 1.
- Łukomski S., Wołowiński R. (1978). 50-lecie Stadniny Koni Racot. Koń Polski, 3.
- Nowicka-Posłuszna A. (1979). Sieraków, Państwowe Stado Ogierów 1829–1979. PWRiL, Poznań.
- Nowicka-Posłuszna A. (1982). Analiza hodowli i produkcji koni wierzchowych rasy wielkopolskiej w stadninach poznańskich oraz próba jej doskonalenia na drodze skokowych uzdolnień źrebiąt (maszynopis), AR Poznań.
- Nowicka-Posłuszna A., Hanke B. (1997). Charakterystyka biometryczna, hodowlana i ocena wartości użytkowej reproduktorów stacjonujących w SK Pępowo, Posadowo i Racot w latach 1945–1995. Zesz. Nauk AR Szczecin, 177, Zootechnika, 35: 279–280.
- Nowicka-Posłuszna A., Żuławski M. (2002). Hodowla koni półkrwi w Wielkopolsce. Prz. Hod., 3: 22–28.
- Nowicka-Posłuszna A., Żuławski M., Cześniak E., Jaszczyńska M. (2007). Program ochrony zasobów genetycznych koni wielkopolskich. Wyd. IZ PIB, Kraków.
- Pacyński J. (1972). Stadnina koni Liski i jej zadania. Koń Polski, 4.
- Pruski W. (1978). Hodowla zwierząt gospodarskich w Wielkopolsce w latach 1793–1850. Roczn. Nauk Rol., s. D, Monografie, t. 167, Warszawa.
- Raport Krajowy o stanie zasobów genetycznych zwierząt, opracowany na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi przez Krajowy Ośrodek Koordynacyjny ds. Zasobów Genetycznych Zwierząt Instytutu Zootechniki w Krakowie (2002). Wyd. IZ PIB, Kraków.
- Soltysinski J. (1938). Charakterystyka Państwowego Stada Ogierów w Sierakowie. Uniwersytet Poznański.
- Tomczyk-Wrona I. (2006). Ochrona zasobów genetycznych koni w ramach PROW. Wiad. Zoot., XLIV, 4: 21–27.
- Tomczyk-Wrona I. (2007). Conservation of horse genetic resources. Proc. Int. Sci. Conf.: Conservation of animal genetic resources in Poland and Europe – achievements and dilemmas. Poland, Balice, 31.05–2.06.2007, p. 22.

Tomczyk-Wrona I. (2007). Konie. W: Polskie rasy zachowawcze. Atlas zwierząt gospodarskich objętych programem ochrony w Polsce. Wyd. IZ PIB; ISBN 83-60127-67-0. 53–63.

Tomczyk-Wrona I. (2008). Rola i znaczenie programów ochrony w kształtowaniu się populacji koni zagrożonych ras rodzimych. W: Rodzime rasy zwierząt podstawą żywności regionalnej i ważnym elementem kształtowania krajobrazu. Lublin-Serpelice, 11–12.09.2008; ss. 51–52.

Tomczyk-Wrona I. (2008). Wkład Instytutu Zootech-

niki PIB w ochronę zasobów genetycznych koni huculskich. W: Rodzime rasy zwierząt podstawą żywności regionalnej i ważnym elementem kształtowania krajobrazu. Lublin-Serpelice, 11–12.09.2008; ss. 53–54.

Tomicki S. (1971). Wielkopolski Ośrodek Hodowli Koni. Koń Polski, 4.

Waligora W. (1985). Monografia przedsiębiorstw hodowli zarodowej Wielkopolski, Ziemi Lubuskiej i Pomorza Zachodniego w latach 1945–1984. PWRiL, Poznań.

SCOPE OF THE WIELKOPOLSKI HORSE GENETIC RESOURCES CONSERVATION AS PART OF THE AGRI-ENVIRONMENTAL PROGRAMME

Summary

Rapid changes in the Polish economy have a major impact on development of the livestock population, which is mainly threatened by a considerable limitation of biodiversity. This concerns both genetic variation of the native breeds of farm animals and individual variation within breeds of international status which are commonly used and undergo intensive selection. It is also necessary to increase the interest and public understanding of activities for the conservation of genetic resources and the importance of the native breeds of animals.

The genetic resources conservation programmes are based on *in-situ* conservation method, which facilitates utilization and improvement of specific and valuable traits of a particular breed. The use of livestock genetic resources is regulated in Poland by various legal acts on broadly understood livestock husbandry and breeding.

The agri-environmental programmes developed at the Ministry of Agriculture include activities aimed at *in-situ* conservation of the native breeds, the use of animals for environmental protection, and animal husbandry and breeding in harsh environmental conditions (such as mountainous areas) and in areas requiring reclamation (such as set-aside lands).

Since 2005, the local breeds of horses included in the conservation programmes have been maintained exclusively from agri-environmental payments. Since 2008, it has become possible to obtain agri-environmental payments in support of conservation of genetic resources, including the Wielkopolski horses, as part of the agri-environmental programme PROW 2007–2013 Package 7.2 Genetic resources conservation of farm animals – horses.

Rasa wielkopolska – *Wielkopolski breed* (fot. I. Tomczyk-Wrona)